כיתה י' | תנ"ך | שיעור 2 מתוך 6 | 45 דק' | שמות ב, א-כה

ממלכתי: סיפורי השעבוד, לידת משה ושליחותו (שמות א-ו) נלמדים בחטיבה העליונה בלימודי התנ"ך (קריאה צמודה, ניתוח ספרותי ודיון ערכי); יש לבדוק מול תכנית הבגרות העדכנית ובחירת בית הספר. חמ"ד: לימוד חומש עם פרשנים (רש"י, רמב"ן, אבן עזרא, ספורנו ומדרש); הפרשנות מסומנת כפרשנות. יש לבדוק מול התכנון השנתי של בית הספר.

לידת משה והתערבויותיו: "ויצא אל אחיו ויראבסבלתם"

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יתארו את הצלת משה התינוק ואת שלוש ההתערבויות של משה הבוגר: המצרי המכה, שני העברים הניצים ורועי מדיין (ב, א-כב)
- התלמידים ינתחו את שלוש ההתערבויות בעזרת ספורנו (ב, יא; ב, יג; ב, יז) ואת "וַיַּרְא, בְּסִבְלֹתָם" לפי רש"י ורמב"ן
- התלמידים ידונו בשאלה מה הופך אדם למנהיג, ובתגובה לעוול כשהוא קורה מול העיניים

❓ השאלה הגדולה של השיעור

מה הוא הדבר הראשון שהתורה מספרת על משה הבוגר, ולמה דווקא זה?

על ילדותו של משה בארמון התורה שותקת. היא בוחרת לספר שלוש תמונות קצרות שבכולן משה רואה עוול ולא עומד מנגד. כבר בהתחלה: "וַיֵּצֵא אֶל־אֶחָיו, וַיַּרְא, בְּסִבְלֹתָם".

🧪 פתיחה

מקרינים או כותבים את שלוש הכותרות: "מצרי מכה עברי", "עברי מכה עברי", "רועים מגרשים בנות". שואלים: אילו הייתם עדים לכל אחד מהמקרים, הייתם מתערבים? איך? כל תלמיד מסמן ליד כל כותרת "מתערב/ת", "מתלבט/ת" או "לא מתערב/ת", וכך נפתח הדיון.

📖 הסבר למורה

הפרק נפתח בלי שמות: "וַיֵּלֶךְ אִישׁ, מִבֵּית לֵוִי; וַיִּקַּח, אֶת־בַּת־לֵוִי". השמות משה, יוכבד, עמרם ומרים יופיעו רק בהמשך הספר. הסיפור מתמקד בנשים: האם שמסתירה, האחות שמתייצבת "מֵרָחֹק, לְדֵעָה, מַה־יֵּעָשֶׂה לוֹ", ובת פרעה ש"וַתַּחְמֹל עָלָיו", אף שהבינה "מִיַּלְדֵי הָעִבְרִים זֶה". שלוש נשים מצילות את המושיע מגזרת המלך.

משה גדל בבית פרעה, אך "וַיֵּצֵא אֶל־אֶחָיו". רמב"ן מסביר שסיפרו לו שהוא עברי, והוא רצה לראות אותם כי הם אחיו. כשראה מצרי מכה עברי, הרג אותו.

שלוש ההתערבויות בנויות במדרג: ספורנו מראה שבכל פעם משה פועל אחרת לפי מי שמעורב: מול מצרי שמכה את אחיו, "מצד האחווה" הוא נוקם; מול שני עברים הוא מוכיח בדברים; ובמדיין, שם הניצים זרים לו, הוא "רַק קָם לְהוֹשִׁיעַ אֶת הָעֲשׁוּקִים מִיַּד עוֹשְׁקֵיהֶם".

הפרק נחתם בתמונה של בני ישראל במצרים: "וַיֵּאָנְחוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מִן־הָעֲבֹדָה, וַיִּזְעָקוּ", ואלוהים שומע, זוכר, רואה ויודע (פס' כד-כה). ארבעה פעלים שמכינים את ההתגלות בסנה בפרק הבא.

📜 הפסוקים (מכון ממרא, נוסח מנוקד)

שמות פרק ב, פסוקים א-י

(א) וַיֵּלֶךְ אִישׁ, מִבֵּית לֵוִי; וַיִּקַּח, אֶת־בַּת־לֵוִי.

(ב) וַתַּהַר הָאִשָּׁה, וַתֵּלֶד בֵּן; וַתֵּרֶא אֹתוֹ כִּי־טוֹב הוּא, וַתִּצְפְּנֵהוּ שְׁלֹשָׁה יְרָחִים.

(ג) וְלֹא־יָכְלָה עוֹד, הַצְּפִינוֹ, וַתִּקַּח־לוֹ תֵּבַת גֹּמֶא, וַתַּחְמְרָה בַחֵמָר וּבַזָּפֶת; וַתָּשֶׂם בָּהּ אֶת־הַיֶּלֶד, וַתָּשֶׂם בַּסּוּף עַל־שְׂפַת הַיְאֹר.

(ד) וַתֵּתַצַּב אֲחֹתוֹ, מֵרָחֹק, לְדֵעָה, מַה־יֵּעָשֶׂה לוֹ.

(ה) וַתֵּרֶד בַּת־פַּרְעֹה לִרְחֹץ עַל־הַיְאֹר, וְנַעֲרֹתֶיהָ הֹלְכֹת עַל־יַד הַיְאֹר; וַתֵּרֶא אֶת־הַתֵּבָה בְּתוֹךְ הַסּוּף, וַתִּשְׁלַח אֶת־אֲמָתָהּ וַתִּקָּחֶהָ.

(ו) וַתִּפְתַּח וַתִּרְאֵהוּ אֶת־הַיֶּלֶד, וְהִנֵּה־נַעַר בֹּכֶה; וַתַּחְמֹל עָלָיו – וַתֹּאמֶר, מִיַּלְדֵי הָעִבְרִים זֶה.

(ז) וַתֹּאמֶר אֲחֹתוֹ, אֶל־בַּת־פַּרְעֹה, הַאֵלֵךְ וְקָרָאתִי לָךְ אִשָּׁה מֵינֶקֶת, מִן הָעִבְרִיֹּת; וְתֵינִק לָךְ, אֶת־הַיָּלֶד.

(ח) וַתֹּאמֶר־לָהּ בַּת־פַּרְעֹה, לֵכִי; וַתֵּלֶךְ הָעַלְמָה, וַתִּקְרָא, אֶת־אֵם הַיָּלֶד.

(ט) וַתֹּאמֶר לָהּ בַּת־פַּרְעֹה, הֵילִיכִי אֶת־הַיֶּלֶד הַזֶּה וְהֵינִקֵהוּ לִי, וַאֲנִי, אֶתֵּן אֶת־שְׂכָרֵךְ; וַתִּקַּח הָאִשָּׁה הַיֶּלֶד, וַתְּנִיקֵהוּ.

(י) וַיִּגְדַּל הַיֶּלֶד, וַתְּבִאֵהוּ לְבַת־פַּרְעֹה, וַיְהִי־לָהּ, לְבֵן; וַתִּקְרָא שְׁמוֹ, מֹשֶׁה, וַתֹּאמֶר, כִּי מִן־הַמַּיִם מְשִׁיתִהוּ.

שמות פרק ב, פסוקים יא-כב

(יא) וַיְהִי בַּיָּמִים הָהֵם, וַיִּגְדַּל מֹשֶׁה וַיֵּצֵא אֶל־אֶחָיו, וַיַּרְא, בְּסִבְלֹתָם; וַיַּרְא אִישׁ מִצְרִי, מַכֶּה אִישׁ־עִבְרִי מֵאֶחָיו.

(יב) וַיִּפֶן כֹּה וָכֹה, וַיַּרְא כִּי אֵין אִישׁ; וַיַּךְ, אֶת־הַמִּצְרִי, וַיִּטְמְנֵהוּ, בַּחוֹל.

(יג) וַיֵּצֵא בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי, וְהִנֵּה שְׁנֵי־אֲנָשִׁים עִבְרִים נִצִּים; וַיֹּאמֶר, לָרָשָׁע, לָמָּה תַכֶּה, רֵעֶךָ.

(יד) וַיֹּאמֶר מִי שָׂמְךָ לְאִישׁ שַׂר וְשֹׁפֵט, עָלֵינוּ – הַלְהָרְגֵנִי אַתָּה אֹמֵר, כַּאֲשֶׁר הָרַגְתָּ אֶת־הַמִּצְרִי; וַיִּירָא מֹשֶׁה וַיֹּאמַר, אָכֵן נוֹדַע הַדָּבָר.

(טו) וַיִּשְׁמַע פַּרְעֹה אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה, וַיְבַקֵּשׁ לַהֲרֹג אֶת־מֹשֶׁה; וַיִּבְרַח מֹשֶׁה מִפְּנֵי פַרְעֹה, וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ־מִדְיָן וַיֵּשֶׁב עַל־הַבְּאֵר.

(טז) וּלְכֹהֵן מִדְיָן, שֶׁבַע בָּנוֹת; וַתָּבֹאנָה וַתִּדְלֶנָה, וַתְּמַלֶּאנָה אֶת־הָרְהָטִים, לְהַשְׁקוֹת, צֹאן אֲבִיהֶן.

(יז) וַיָּבֹאוּ הָרֹעִים, וַיְגָרְשׁוּם; וַיָּקָם מֹשֶׁה וַיּוֹשִׁעָן, וַיַּשְׁקְ אֶת־צֹאנָם.

(יח) וַתָּבֹאנָה, אֶל־רְעוּאֵל אֲבִיהֶן; וַיֹּאמֶר, מַדּוּעַ מְהַרְתֶּן בֹּא הַיּוֹם.

(יט) וַתֹּאמַרְן – אִישׁ מִצְרִי, הִצִּילָנוּ מִיַּד הָרֹעִים; וְגַם־דָּלֹה דָלָה לָנוּ, וַיַּשְׁקְ אֶת־הַצֹּאן.

(כ) וַיֹּאמֶר אֶל־בְּנֹתָיו, וְאַיּוֹ; לָמָּה זֶּה עֲזַבְתֶּן אֶת־הָאִישׁ, קִרְאֶן לוֹ וְיֹאכַל לָחֶם.

(כא) וַיּוֹאֶל מֹשֶׁה, לָשֶׁבֶת אֶת־הָאִישׁ; וַיִּתֵּן אֶת־צִפֹּרָה בִתּוֹ, לְמֹשֶׁה.

(כב) וַתֵּלֶד בֵּן, וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ גֵּרְשֹׁם: כִּי אָמַר – גֵּר הָיִיתִי, בְּאֶרֶץ נָכְרִיָּה.

שמות פרק ב, פסוקים כג-כה

(כג) וַיְהִי בַיָּמִים הָרַבִּים הָהֵם, וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם, וַיֵּאָנְחוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מִן־הָעֲבֹדָה, וַיִּזְעָקוּ; וַתַּעַל שַׁוְעָתָם אֶל־הָאֱלֹהִים, מִן־הָעֲבֹדָה.

(כד) וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים, אֶת־נַאֲקָתָם; וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת־בְּרִיתוֹ, אֶת־אַבְרָהָם אֶת־יִצְחָק וְאֶת־יַעֲקֹב.

(כה) וַיַּרְא אֱלֹהִים, אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל; וַיֵּדַע, אֱלֹהִים.

שם ה' מובא בכתיב ה'. הפסוקים המלאים בקישורים למטה.

⚖️ כתוב / מפרשים

בצד אחד מה שכתוב בפסוק, ובצד השני פירוש. הפירוש הוא דרך אחת להבין, לא חלק מהפסוק.

📜 **כתוב:** "וַיַּרְא, בְּסִבְלֹתָם"

💭 **מפרשים:** רש"י: "נָתַן עֵינָיו וְלִבּוֹ לְהִיוֹת מֵצֵר עֲלֵיהֶם". ראייה כאן היא השתתפות בצער, לא רק מבט.

📜 **כתוב:** "וַיִּפֶן כֹּה וָכֹה, וַיַּרְא כִּי אֵין אִישׁ"

💭 **מפרשים:** רש"י מביא מדרש ופשט: "רָאָה מֶה עָשָׂה לוֹ בַּבַּיִת וּמֶה עָשָׂה לוֹ בַּשָּׂדֶה", אבל "וּלְפִי פְּשׁוּטוֹ כְּמַשְׁמָעוֹ", כלומר בדק שאין רואים.

📜 **כתוב:** "וַיֹּאמֶר, לָרָשָׁע, לָמָּה תַכֶּה, רֵעֶךָ"

💭 **מפרשים:** ספורנו: "לֹא הִתְעוֹרֵר לְהַנָּקֵם, אֲבָל הוֹכִיחַ בְּמִישׁוֹר", כי שניהם אחיו.

📜 **כתוב:** "וַיִּירָא מֹשֶׁה וַיֹּאמַר, אָכֵן נוֹדַע הַדָּבָר"

💭 **מפרשים:** רש"י, לפי המדרש: משה תהה "מֶה חָטְאוּ יִשְׂרָאֵל מִכָּל שִׁבְעִים אֻמּוֹת", ועכשיו כשראה מלשינים: "רוֹאֶה אֲנִי שֶׁהֵם רְאוּיִים לְכָךְ".

📜 **כתוב:** "וַיָּקָם מֹשֶׁה וַיּוֹשִׁעָן, וַיַּשְׁקְ אֶת־צֹאנָם"

💭 **מפרשים:** ספורנו: "בִּהְיוֹת שְׁנֵי בַּעֲלֵי הָרִיב נָכְרִים", משה פשוט עמד לצד החלש.

📜 **כתוב:** "וַיִּרְא אֱלֹהִים, אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל; וַיֵּדַע, אֱלֹהִים"

💭 **מפרשים:** רש"י: "נָתַן עֲלֵיהֶם לֵב וְלֹא הֶעֱלִים עֵינָיו". אבן עזרא: "וירא" על "החמס שהיו המצרים עושים בגלוי", ו"וידע" על "העשוי בסתר".

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

חומרים: תנ"ך (או דף הפסוקים מהעמוד הזה), מצגת, דף עבודה, לוח

1. פתיחה: שלוש כותרות, "הייתי מתערב/ת?" (5 דקות)
2. קריאה: הצלת התינוק (פס׳ א-י) ושלוש הנשים (8 דקות)
3. חברותא: שלוש ההתערבויות וטבלת ספורנו (12 דקות)
4. דיון: "וירא בסבלתם" והאם הריגת המצרי מוצדקת (10 דקות)
5. קריאת פס׳ כג-כה: "וידע אלהים" והקשר לפרק ג (8 דקות)
6. כרטיס יציאה (2 דקות)

💬 שאלות לדיון

הבנה (מה כתוב?)

1. מי הן שלוש הנשים שמצילות את משה, ומה עשתה כל אחת?
2. מה עשה משה בכל אחת משלוש ההתערבויות?
3. מה ענה העברי למשה כשהוכיח אותו (פס׳ יד)?

פרשנות (מה זה אומר?)

1. לפי ספורנו, למה משה מגיב אחרת בכל אחד משלושת המקרים?

2. מה ההבדל בין "וירא" לבין "וירא בסבלתם" לפי רש"י?
3. "מִי שָׂמְךָ לְאִישׁ שַׂר וְשֹׁפֵט, עָלֵינוּ": מה השאלה הזאת מלמדת על הקושי של מנהיג?

הערכה (מה דעתי?)

1. האם הריגת המצרי הייתה מוצדקת? מה היה קורה אילו משה היה מחכה?
2. מה דעתכם על בת פרעה, שהצילה ילד עברי בניגוד לגזרת אביה?
3. האם יש היום מצבים שבהם אדם רואה עוול "בין זרים" ובוחר להתערב? מתי זה נכון?

🏁 סיכום השיעור

התורה מציגה את משה לא דרך ילדותו בארמון, אלא דרך רגישות לעוול. בשלוש תמונות הוא רואה, מזדהה ופועל: מול מצרי, מול אחיו ומול זרים. הפרק מסתיים בכך שגם אלוהים "רואה" ו"יודע". השיעור הבא: ההתגלות בסנה, שם הרועה הזה ייבחר להיות המושיע.

🎟️ כרטיס יציאה (2 דקות)

בחרו אחת משלוש ההתערבויות של משה וכתבו משפט אחד: מה היא מלמדת על מנהיג?

🧭 התאמה לפי זרם

השיעור מתאים לשני הזרמים. ההבדל בדגשים:

ממלכתי

- קריאה ספרותית: הנשים במרכז הסיפור (אם, אחות, בת פרעה) ושתיקת השמות.
- משה כדמות של "עומד מן הצד" שבוחר להתערב: דיון ערכי פתוח על אחריות לעוול.
- שאלת הצדקת האלימות (הריגת המצרי) מול תגובה מילולית: דיון בלי הכרעה מחייבת.
- השוואה בין שלוש ההתערבויות כמבחן אופי של מנהיג.

ממלכתי-דתי (חמ"ד)

- רש"י "נתן עיניו ולבו להיות מצר עליהם": נשיאה בעול עם חברו כמידה של מנהיג.
- ספורנו על שלוש ההתערבויות: מידת הצדק ואהבת ישראל, וגם עזרה לנכרי עשוק.
- מדרש "אכן נודע הדבר" (רש"י): לשון הרע ומחלוקת כמעכבות גאולה.
- "וידע אלהים" (רש"י, אבן עזרא): השגחה על הגלוי ועל הנסתר, הכנה לפרק ג.

💡 הערות למורה

הדיון בהריגת המצרי יכול להתלהט; כדאי להחזיר אותו לטקסט: מה הכתוב מדגיש (ראייה, אחווה, "כי אין איש"). פס׳ טז-כב (מדיין, צפורה, גרשום) ניתן לקרוא בקצרה. השם "גרשם" ("גֵּר הָיִיתִי, בְּאֶרֶץ נָכְרִיָּה")

מתאים לסיכום זהותו של משה. למתקשים: דף עם תמיכה.

📝 בדף העבודה

שלוש הנשים, טבלת שלוש ההתערבויות עם ספורנו, "וירא בסבלתם", שאלה בסגנון בגרות ומחוון. יש גם גרסה עם תמיכה.

מקורות

- שמות ב (מכון ממרא)
- רש"י על שמות ב, יא (ספריא)
- רש"י על שמות ב, יב (ספריא)
- ספורנו על שמות ב, יג (ספריא)
- רש"י על שמות ב, יד (ספריא)
- ספורנו על שמות ב, יז (ספריא)
- רש"י על שמות ב, כה (ספריא)
- אבן עזרא על שמות ב, כה (ספריא)

מחוון: לידת משה והתערבויותיו: "ויצא אל אחיו וירא בסבלתם"

1. האם (יוכבד) הצפינה אותו שלושה ירחים ושמה אותו בתבה; האחות (מרים) עמדה מרחוק והציעה מינקת עברייה; בת פרעה חמלה עליו, אימצה אותו וקראה לו משה.
2. מצרי מכה: הרג את המצרי; ספורנו: מצד האחווה התעורר לנקום. עברים ניצים: הוכיח בדברים ("למה תכה רעך"); ספורנו: שניהם אחיו, לכן הוכיח במישור ולא נקם. רועים: קם והושיע את הבנות; ספורנו: כשהניצים זרים, לא נקם ולא הוכיח, רק הציל את העשוק.
3. רש"י: "נתן עיניו ולבו להיות מצר עליהם", כלומר הזדהות והשתתפות בצער. ראייה סתם יכולה להיות אדישה; ראייה עם לב מובילה למעשה.
4. העברי מערער על סמכותו ומאיים לחשוף את הריגת המצרי. לפי המדרש ברש"י, משה מגלה מלשינים בתוך העם ומבין "מה חטאו ישראל": המחלוקת והלשון הרע מסבירות את הגלות ומעוררות ספק אם הם ראויים לגאולה.
5. וישמע, ויזכר, וירא, וידע. הם מראים שאלוהים שם לב לסבל ומכינים את ההתגלות בסנה ואת שליחות משה ("ראה ראיתי", "ידעתי את מכאביו", ג, ז).
6. א. הרג מצרי שהכה עברי; הוכיח עברי שהכה את רעהו; הושיע את בנות יתרו מן הרועים והשקה את צאנן. ב. מצרי מול אח: מצד האחווה התעורר לנקום; שני אחים: לא נקם אלא הוכיח במישור; זרים: לא נקם ולא הוכיח, רק הושיע את העשוקים. ג. תשובה מנומקת: התמונות מציגות את התכונה הנדרשת למושיע, רגישות לעוול ונכונות לפעול בלי קשר לזהות הנפגע; דוגמה: התערבות מול בריונות.

פרשנות מסומנת כפרשנות (רש"י, רמב"ן, אבן עזרא, ספורנו, רשב"ם ואור החיים מתוך ספריא). נוסח הפסוקים ממכון ממרא; שם ה' מובא בכתיב ה'. ממלכתי: סיפורי השעבוד, לידת משה ושליחותו (שמות א-ו) נלמדים בחטיבה העליונה בלימודי התנ"ך (קריאה צמודה, ניתוח ספרותי ודיון ערכי); יש לבדוק מול תכנית הבגרות העדכנית ובחירת בית הספר. חמ"ד: לימוד חומש עם פרשנים (רש"י, רמב"ן, אבן עזרא, ספורנו ומדרש); הפרשנות מסומנת כפרשנות. יש לבדוק מול התכנון השנתי של בית הספר.